

Wieliczka, 15.05.2022

Prof. dr hab. Sławomir Kadrow

Instytut Archeologii

Uniwersytet Rzeszowski

ul. Moniuszki 10

35-015 Rzeszów

Recenzja

rozprawy doktorskiej mgr Dominiki Kofel-Lubczyńskiej

pt.

*Upside down interpretations. Early Bronze Age of the Silesian Lowland in the light of
macroscopic plant remains analyses,*

napisanej pod kierunkiem dr hab. Marii Lityńskiej-Zajac, prof. w Instytucie Archeologii i
Etnologii Polskiej Akademii Nauk.

Mgr Dominika Kofel-Lubczyńska napisała rozprawę doktorską pt. *Upside down
interpretations. Early Bronze Age of the Silesian Lowland in the light of macroscopic plant
remains analyses (Interpretacje do góry nogami. Wczesna epoka brązu terenu Niziny Śląskiej
w świetle badań makroskopowych szczątków roślinnych)* w Instytucie Archeologii i Etnologii

Polskiej Akademii Nauk w 2022 roku. Jej promotorką jest dr hab. Maria Lityńska-Zajac, prof. IAE PAN a promotorem pomocniczym dr Mirosław Furmanek.

Praca składa się z sześciu rozdziałów podzielonych na podrozdziały i innych części pozostających poza numeracją rozdziałów. W kolejności występowania należy wymienić: Spis rycin; Spis tablic; (stosowane) Skróty; Podziękowania; Wstęp z Zakresem i Celem badań oraz z Materiałami i Metodami; Rozdział I (Środowiskowe i archeologiczne tło badanego obszaru); Podrozdział I.1 (Geomorfologia, gleby i klimat); Podrozdział I.2 (Roślinność potencjalna); Podrozdział I.3 (Tło archeologiczne); Rozdział II (Wczesny okres epoki brązu w Polsce i w Europie środkowej); Podrozdział II.1 (Powstawanie nowych zespołów kulturowych); Podrozdział II.2 (Wczesny okres epoki brązu na Nizinie Śląskiej); Podrozdział II.3 (Rolnictwo); Rozdział III (Tafonomia i statystyka wieloczynnikowa w archeobotanice); Podrozdział III.1 (Tafonomia); Podrozdział III.2 (Statystyka wieloczynnikowa); Rozdział IV (Zespoły ziarniaków na stanowiskach); Podrozdział IV.1 (Pietrowice Wielkie, gm. Pietrowice Wielkie, woj. Śląskie, stan. 13); Podrozdział IV.2 (Radłowice, gm. Domaniów, woj. Dolnośląskie, stan. 22); Podrozdział IV.3 (Dzielnica, gm. Cisek, woj. Opolskie, stan. 17); Rozdział V (Tafonomia i statystyka wieloczynnikowa analizowanych stanowisk); Podrozdział V.1 (Pietrowice Wielkie; Appendix 3, Tabela 1); Podrozdział V.2 (Radłowice; Appendix 3, Tabela 2); Podrozdział V.3 (Dzielnica; Appendix 3; Tabela 3); Podrozdział V.4 (Korelacja między typami obiektów a gęstością występowania roślin w próbach); Podrozdział V.5 (Stanowiska w Pietrowicach Wielkich, Radłowicach i Dzielnicy na tle innych stanowisk we wczesnym okresie epoki brązu); Rozdział VI (Ogólna dyskusja i konkluzje). Ponadto są to: Streszczenie w języku polskim; streszczenie w języku angielskim; Skróty używane w spisie literatury; Spis literatury; Appendix 1 Kontekst i objętość próbek; Appendix 2 Określenia (materiału paleobotanicznego); Appendix 3 Epizody procesów depozycyjnych, obliczenia wskaźników, udziały występowania węgla drzewnych, wykresy etapów powstawania

wypełnisk; Appendix 4 Lista taksonów obecnych w analizowanych materiałach. Praca liczy 200 stron, w tym 29 rycin i 14 tabel.

Mgr Dominika Kofel-Lubczyńska deklaruje realizację kilku powiązanych ze sobą celów badawczych. Są to: (1) analiza makroszczątków roślin pozyskanych z trzech stanowisk o różnych funkcjach; (2) studia nad korelacją procesów depozycyjnych zachodzących w trakcie wypełniania się obiektów archeologicznych z materiałem archeobotanicznym, zidentyfikowanym w wypełniskach tychże obiektów; (3) analiza różnic i podobieństw między materiałami zebranymi na stanowiskach z wczesnego okresu epoki brązu; (4) rozpoznanie epizodów procesów tafonomicznych i charakterystycznych dla nich materiałów archeobotanicznych; (5) sformułowanie zunifikowanej metody interpretacji zespołów szczątków roślin pozyskanych z obiektów pełniących różne funkcje.

Kreśli też zamiar osiągnięcia dodatkowych sześciu, szczegółowych celów badawczych, skupionych tylko na roślinach i podporządkowanych celom głównym, wymienionym powyżej. Zakres przestrzenny i chronologiczny wyznaczony jest pochodzeniem poddawanych analizom materiałów z trzech stanowisk z wczesnego okresu epoki brązu, położonych na Nizinie Śląskiej, z których dwa związane są z kulturą unietycką (Pietrowice Wielkie i Radłowice) oraz jedno z kulturą mierzanowicką (Dzielnica).

Następnie poinformowano, że analizowany materiał obejmuje archeobotaniczną treść wypełnisk obiektów sklasyfikowanych co najmniej w ramach wczesnego okresu epoki brązu. W trakcie badań wykopaliskowych obiekty te były eksplorowane systemem połówkowym. Z obu połówek pobierano próby ziemi z każdej warstwy mechanicznej o miąższości 10 cm. Doktoranka nie miała wpływu na wybór strategii próbkowania.

Na dalszych stronach pracy opisano metody analitycznego postępowania z pozyskanym z próbek materiałem archeobotanicznym. M.in. scharakteryzowano

wieloczynnikowe techniki statystyczne (analiza dyskryminacji i korespondencji) oraz sposoby liczenia wskaźników (ratio) między odpowiednimi częściami zachowanych roślin itd.

Wskaźniki te są pomocne w rekonstrukcji etapów obróbki zbiorów.

W rozdziale I. Dominika Kofel-Lubczyńska zarysowuje tło środowiskowe i archeologiczne dla swych dalszych rozważań. O ile zasób informacji na temat środowiska w tekście uznać należy za właściwie dobrany dla problematyki poruszanej w pracy, o tyle materiał ilustracyjny ma usterki. Na mapie Polski pokazującej położenie Niziny Śląskiej (Ryc. 1) Wisła wypływa z okolic Miechowa (??), na pewno nie z Baraniej Góry. Geologiczna mapa Niziny Śląskiej (Ryc. 2) jest całkowicie nieczytelna. Utrudnia to w znacznym stopniu przyswajanie ważnych informacji m.in. na temat pokrywy glebowej.

Rozbudowana archeologiczna część tła zawiera szczegółowe informacje na temat podziałów kulturowych. Moim zdaniem wystarczyłoby odnieść się do związku charakterystyki kultury unietyckiej (Pietrowice Wielkie) oraz do fazy protomierzanowickiej kultury mierzanowickiej (Dzielnica) tworzących kontekst archeologiczny bazy materiałowej doktoratu.

W rozdziale II. kontynuowana jest problematyka archeologiczna. Ze względu na to, że Doktorantka nie jest archeologiem, nie będę podejmował polemiki na temat struktury taksonomii kulturowej początków epoki brązu w Małopolsce. Dla recenzowanej pracy jest to zagadnienie marginalne. Chcę jednak tylko zwrócić uwagę na mapę zasięgu kultur wczesnego okresu epoki brązu (Ryc. 3). Pokazuje ona nieznanym mi dotąd zakres terytorialny kultury mierzanowickiej. Przy okazji warto też usunąć z tej mapy kulturę strzyżowską. W recenzowanej pracy nie ma do niej prawdziwie merytorycznych odniesień. Kultura ta nie była też częścią episznurowego, przykarpackiego kręgu kulturowego wg definicji twórcy tego pojęcia (Machnik 1967). Powodem powstania tego „wielkiego, wyrazistego kompleksu kulturowego” na pewno nie było też funkcjonowanie sieci wymiany w związku z

zapotrzebowaniem na miedź i cynę, ponieważ w tym kręgu nie produkowano, ani nie użytkowano wyrobów z brązu. Na wczesnych etapach rozwoju brak metalurgii brązowej jest typowy również dla kręgu unietyckiego. Pojawia się ona dopiero na przełomie fazy IV i V tej kultury, czyli w czasie gdy krąg unietycki już istniał.

Do ważnych i słusznych konstatacji tego rozdziału należy stwierdzenie kontynuacji gospodarki roślinnej w wielu jej aspektach na przełomie neolitu i epoki brązu. Ewidentne przykłady różnic w tym zakresie zdarzają się w ramach tych samych kultur i dotyczą stanowisk o odmiennej charakterystyce środowiskowej.

W rozdziale III. i V. poruszane są kluczowe dla pracy doktorskiej zagadnienia tafonomii oraz wieloczynnikowych statystyk. Rozważania te mają merytoryczny charakter i znajdują praktyczne zastosowanie w realizacji nakreślonych celów pracy (por. rozdział IV). Wśród wielu ocen i uwag na temat stosowanych modeli interpretacyjnych procesów depozycyjnych i powstających w ich wyniku nawarstwień znalazła się również wypowiedź na temat obiektów trapezowatych („*The model .... is ideal for those cases in which the depositional processes are not disturbed*”). Wbrew pozorom (cytowanie moich prac) nie jestem autorem tego efektywnego modelu interpretacyjnego. W związku z tym, bez zbędnej minoderii, chcę skomentować opinię na ten temat. Zasadnicze jego zręby zostały stworzone - w wyniku prowadzonych eksperymentów - przez zespół Jensa Lüninga w latach 70-tych XX wieku. Pozytywną weryfikację model ten znalazł w opracowaniach Bronocic autorstwa Kruka i Milisauskasa (1983) oraz w moim opracowaniu Iwanowic (Kadrow 1991). Nowym elementem było tu wykorzystanie wskazówki Ryszarda Grygiela (1986) co do możliwości odnajdywania przypadków niezakłóconych procesów dyspozycyjnych na skrajach wielowarstwowych osad. Zastosowanie logiki i pojęć archeologii behavioralnej M. Schiffera (1976) (wspomniane również w pracy doktorskiej C- i N-transforms) zdynamizowało

skuteczność poszukiwania „czystych” (chronologicznie i kulturowo) zespołów archeobotanicznych (np. ostatnio opublikowane badania z regionu Targowisko).

Ten nieco przydługi *passus* na temat procesów dyspozycyjnych usprawiedliwiony jest tym, że Doktorantka dostrzegła ich pierwszorzędne znaczenie w swoich studiach tworząc metaforę „Interpretacji do góry nogami”, w której ekofakty ustępują miejsca w hierarchii ważności regułom depozycji.

Wiele z założonych w recenzowanej pracy celów badawczych zostało osiągniętych. Do najważniejszych osiągnięć należy stworzenie długiej listy zidentyfikowanych taksonów roślinnych związanych z kontekstem unietyckim lub protomierzanowickim na Nizinie Śląskiej. Sformułowano skuteczne procedury identyfikacji określonych procesów tafonomicznych.

Ze względu na to, że znaczna część analizowanych prób pochodzi z wtórnych depozytów, nie mogły one stać się podstawą realizacji programu badawczego. Ta konstatacja skłania do uwag na temat charakteru pożądaney współpracy archeologów i przyrodników. Nie da się rozstrzygnąć czy przeznaczony do próbkowania depozyt jest pierwotny, czy też wtórny bez stałej współpracy przedstawicieli obu dyscyplin (tj. bez uwzględnienia kontekstu archeologicznego). Ze względu na ekonomię procesu badawczego należy unikać wykonywania analiz próbek pochodzących z wtórnych lub nieokreślonych depozytów. Strategia próbkowania powinna być częścią strategii badań terenowych, podlegającej ustawicznej weryfikacji w związku z postępami ich realizacji. W innych przypadkach metaforyczne ‘*upside down interpretations*’ nie będą mogły osiągnąć spodziewanego sukcesu.

Doktorantka zdaje się cenić wagę paradoksu w procesie poznawczym. Może o tym świadczyć tytułowa metafora (‘*upside down interpretations*’) jak i motto pracy doktorskiej (‘*It*

is certainly a disturbing possibility that much of our archaeo-botanical evidence might provide a more accurate indication of what was thrown away than of what was actually eaten’).

Recenzowana dysertacja mgr Dominiki Kofel-Lubczyńskiej pt. *Upside down interpretations. Early Bronze Age of the Silesian Lowland in the light of macroscopic plant remains analyses* inspiruje – jak widać - do naukowej dyskusji. To jej ważna zaleta.

Osiągnięte rezultaty i zastosowane metody badawcze uzasadniają uznanie jej za podstawę przyznania Autorce stopnia doktora. Po niezbędnych korektach praca ta powinna zostać opublikowana.

Stwierdzając, iż przedłożona do recenzji rozprawa spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim zgodnie art. 13 *Ustawy o stopniach i tytułach naukowych...*, zwracam się z wnioskiem do Rady Naukowej Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk o jej przyjęcie i dopuszczenie Pani Mgr Dominiki Kofel-Lubczyńskiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

